

DEMOCRÀCIA I PARTICIPACIÓ POLÍTICA

El reforçament del front il·liberal als Balcans occidentals

Alejandro Esteso Pérez

El president de Sèrbia, Aleksandar Vučić, assisteix a la sessió Widening Europe's Horizons en el marc de la trobada anual del Fòrum Econòmic Mundial a Davos-Klosters, Suïssa, el 19 de gener de 2023. Fotografia: World Economic Forum/Ciaran McCrickard

Després de la desintegració de Iugoslàvia i la caiguda del comunisme a Albània, i al cap de tres dècades des de l'inici dels seus respectius processos de democratització, els sis països dels Balcans occidentals han avançat a diferents velocitats en la construcció dels seus sistemes democràtics. S'han garantit àmplies llibertats civils a través de la celebració regular d'eleccions multipartidistes i, a grans trets, s'ha consagrat la separació de poders. Alhora, malgrat tot, moltes de les elits polítiques de la regió s'han atrinxerat en estructures informals de poder, basant-se en pràctiques clientelistes i de captura antidemocràtica. Els mitjans de comunicació, el poder judicial, les organitzacions no governamentals i l'oposició política han estat les dianes que han rebut més atacs per fer trontollar els principis i agents democràtics. Els Balcans occidentals són testimoni, a diferents nivells, de l'emergència i consolidació de règims emmarcats fora de l'arquetip estrictament liberal: molts han virat cap a una mena d'autocràcia descafeïnada.

El recorregut polític de molts d'aquests patrons de governança —encarnats en figures com el president de Sèrbia, Aleksandar Vučić; el president de l'entitat sèrbia de la República Srpska a Bòsnia i Hercegovina, Milorad Dodik; l'exprimer ministre macedoni, Nikola Gruevski, i l'exprimer ministre montenegrí, Milo Đukanović— ha estat avivat, o directament avalat, per la Unió Europea i altres socis occidentals. Al seu torn, la influència d'altres potències internacionals i regionals, com Rússia, la Xina o Turquia, ha contribuït a

l'atrinxerament d'aquests lideratges al poder, a través de vies econòmiques, energètiques, geopolítiques i ideològiques, i han atiat l'autoritarisme darrere d'una permanència prolongada en el càrrec.

En l'actualitat, segons l'índex Freedom House, les sis repúbliques dels Balcans occidentals ocupen l'estatus de "règims híbrids", nominalment democràcies plebiscitàries en les quals les institucions democràtiques encara són fràgils i hi ha limitacions a la protecció de drets polítics i llibertats civils. [1] Als declivis democràtics pronunciats a Sèrbia, Albània i Bòsnia i Hercegovina, de la mà dels seus líders sempiterns, s'hi afegeix Macedònia del Nord, amb un nou govern conservador que sembla disposat a replicar les pràctiques antidemocràtiques del seu antic líder il·liberal. A Montenegro, una fràgil coalició amenaça el poder de canvi del seu jove executiu europeista, a mercè de la voluntat dels seus socis proserbis i prorussos, mentre que a Kosovo la majoria progressista del partit de govern avança lentament, però de manera ferma, cap a una millora en les condicions democràtiques del país.

De la independència al rapte

La dècada de 1990 va veure néixer un mosaic de noves repúbliques als Balcans occidentals —amb Montenegro i Kosovo encara adherits a Sèrbia— que, gradualment, van iniciar els seus respectius processos de construcció nacional. Les primeres estructures autònomes de reafirmació estatal van donar pas a la institucionalització de marcs civils i polítics, des dels quals es va avançar cap a la tímida consolidació de sistemes multipartidistes. Aquest era el lent progrés cap a la democratització i l'economia de mercat, on predominava una agenda neoliberal canalitzada cap a la integració eventual d'aquests nous estats a la Unió Europea. Malgrat tot, el final de la primera dècada del segle xxi va ser testimoni de l'emergència de nous patrons de governança autoritària, marcats per un control més ferri i informal sobre les institucions estatals incipients. [2]

Les sis repúbliques dels Balcans occidentals han avançat a diferents velocitats en el que aparenten ser processos de "transició a la inversa", on les victòries democràtiques s'han anat diluint en favor de la consolidació il·liberal. La Unió Europea és, avui en dia, el soci més influent a la regió i, tanmateix, un dels actors que més matusserament ha actuat per evitar-ne la desfeta democràtica. La tirallonga de crisis esdevingudes durant els últims quinze anys —la crisi econòmica de 2007, l'apogeu de la crisi dels refugiats de 2015, el Brexit i la pandèmia de la COVID-19— ha reduït significativament l'interès i l'atenció dels estats membres de la Unió Europea respecte a les millores democràtiques als Balcans occidentals. Això ha afectat de manera negativa les actituds dels 27 països de la UE envers la política d'ampliació comunitària.

Les sis repúbliques dels Balcans occidentals han avançat a diferents velocitats en el que aparenten ser processos de "transició a la inversa", on les victòries democràtiques s'han anat diluint en

favor de la consolidació il·liberal

Al llarg de les dues últimes dècades, governs successius a la regió han mutat cap a models de domini perpetu amb l'establiment de polítiques de tall il·liberal, generalment basades en espesses xarxes clientelars de corrupció. Alguns dels partits polítics que ocupen o han ocupat el poder —com el Partit Progressista Serbi (SNS), el Partit Democràtic de Kosovo (PDK), el Partit Democràtic Socialista de Montenegro (DPS), l'Organització Revolucionària Interna de Macedònia (VMRO-DPMNE) i el Partit Socialista d'Albània (PS)— basen el seu rèdit electoral en maniobres de debilitament de l'oposició, ataquen la separació de poders i limiten les llibertats públiques. Un ventall de pràctiques entre les quals hi ha la manipulació electoral, el control dels mitjans de comunicació, el domini sobre fons públics per al benefici de la xarxa afí al partit o l'atac a la independència del sistema judicial. Aquestes i altres formacions, en moltes ocasions, construeixen la seva viabilitat política sobre vincles amb grups de crim organitzat, tràfic de drogues i tràfic de persones, que sovint influeixen en el procés polític de presa de decisions.

Els líders il·liberals — presents i passats — als països dels Balcans occidentals han tendit a compartir trets en la manera com es van consolidar en el poder. Tant Aleksandar Vučić a Sèrbia com Milo Đukanović a Montenegro, Milorad Dodik a Bòsnia i Hercegovina i Nikola Gruevski a Macedònia van saber valer-se del fet de ser perfils joves, reformistes i pragmàtics a ulls dels socis occidentals. Tots van ascendir al cim com a figures d'ideologia moderada i amb l'aquiescència dels governs de la Unió Europea.

“Autoritari però estable”, una màxima comunitària

Amb la política d'ampliació com a eina, la Unió Europea ha apostat per uns Balcans occidentals que avancin envers el camí de les reformes democràtiques i la transició cap a economies de mercat. El seu eix de progrés i motor de canvi ha estat l'anomenat “principi de condicionalitat”, a través del qual la Unió Europea ha procurat garantir el desenvolupament democràtic i blindar l'estat de dret a la regió; una transformació liberal premiada a través d'estímuls econòmics i inversions, i també de l'acceleració dels respectius processos d'adhesió comunitària. Encara que el mecanisme d'ampliació sigui *a priori* pragmàtic, la pèrdua de popularitat d'aquesta eina ha fet perdre força a l'efectivitat real del principi de condicionalitat. [3]

Les deficiències actuals del sistema d'ampliació comunitària han consolidat el lideratge de caps d'Estat i de govern il·liberals als Balcans occidentals. Al suport poc efectiu brindat als països de la regió per a la protecció de l'estat de dret i les llibertats civils s'hi ha sumat la tradicional deferència de la Unió Europea cap a líders nacionals que manipulen les regles del joc en benefici propi. D'altra banda, en l'àmbit comunitari, la falta de consens i les picabaralles geopolítiques entre els 27 estats membres de la UE han obstaculitzat l'establiment de criteris rígids de condicionalitat i recompensa, també a l'hora de (no) penalitzar a aquells països candidats que no segueixen l'agenda democratitzadora. Aquest caldo de cultiu ha propiciat polítiques més reaccionàries i autoritàries a la regió, que s'han

intensificat arran de la crisi de la COVID-19: mentre a Sèrbia es van registrar arrestos arbitraris de periodistes, a Bòsnia i Hercegovina van transcendir casos de corrupció lligats a les adjudicacions per a la compra d'infraestructures i material mèdic.

L'historiador montenegrí Srđa Pavlović va encunyar el 2016 el concepte d'“estabilocràcia” per definir un sistema polític amb evidents deficiències democràtiques que es presenta com a garant d'estabilitat i progrés. Les establocràcies dels Balcans occidentals han ofert a la Unió Europea una porta a aliances fiables i longeves amb figures com Aleksandar Vučić i Milo Đukanović, líders forts que van aconseguir apuntalar-se en el poder amb poca competència —no sense mètodes il·lícits—. A la pràctica, la Unió Europea ha propiciat una situació de dependència envers governs de poca ambició democràtica que, d'altra banda, aconsegueixen aconseguir a Brussel·les.

Les deficiències actuals del sistema d'ampliació de la Unió Europea han consolidat el lideratge de caps d'estat i de govern il·liberals als Balcans occidentals

Fa temps que el projecte de l'ampliació no resulta desitjable per als estats membres més reticents, que esgrimeixen que una integració dels Balcans occidentals comportaria un risc de més reversió democràtica al si de la Unió Europea, i deixaria la presa de decisions a mercè de lideratges potencialment il·liberals. Les experiències d'Hongria, Eslovàquia, Itàlia i, fins fa poc, Polònia, demostren la fragilitat de l'estat de dret dins de la mateixa Unió Europea, la qual cosa no només genera dubtes; també mostra una posició paradoxal en l'estratègia comunitària de democratització dels Balcans occidentals.

L'il·liberalisme a casa: el paper d'Hongria

Hongria no només destaca pel seu paper díscol com a cavall de Troia dins de la Unió Europea. Budapest ha donat suport de manera consistent als processos d'adhesió dels països dels Balcans occidentals, però el primer ministre hongarès Viktor Orbán, en el marc de les relacions amb aquests països, s'ha perfilat com un dels exportadors més importants del model il·liberal envers la regió, especialment a través dels vincles estratègics amb alguns dels seus líders. Destaquen els lligams amb Aleksandar Vučić a Sèrbia i amb Milorad Dodik a la República Srpska.

Els interessos econòmics, energètics, geopolítics i ideològics d'Hongria en l'àmbit dels Balcans occidentals han motivat Orbán a estrènyer llaços amb Vučić i Dodik. Hongria ha trobat en Sèrbia un soci econòmic fiable amb el qual convergir en matèria de seguretat fronterera i amb el qual combregar ideològicament: han compartit visions similars per a l'enriquiment de les elits polítiques i econòmiques respectives. Budapest i Belgrad han anat traçant polítiques bilaterals de pes per reafirmar el seu acostament diplomàtic i per arrelar la seva codependència, amb el benefici mutu a llarg termini com a prioritat. En el marc de

la disputa oberta entre Sèrbia i Kosovo, a més, Orbán ha fet exprés el seu suport a Belgrad i ha obstaculitzat els intents de consolidació i legitimació internacionals de Pristina, com demostra la sol·licitud pendent de Kosovo per accedir al Consell d'Europa com a membre de ple dret. [4]

Hongria compta amb un altre soci fidel: la República Srpska. Malgrat trobar-se a la llista negra de sancions dels Estats Units, Dodik i el seu cercle han anat esquivant la desfeta econòmica gràcies a l'influx de capital hongarès destinat a desenvolupar projectes energètics i d'inversió. En el marc de les seves bones relacions amb Dodik, Orbán s'ha alçat com l'únic interlocutor real entre Brussel·les i l'entitat serbobosniana, fet que demostra les capacitats mediadores del primer ministre hongarès. [5]

Tant Vučić com Dodik han consolidat el seu poder mitjançant mètodes il·lícits de captura de les institucions locals i estatals. Sota l'apadrinament d'Hongria, ambdós compten amb un soci fiable a la Unió Europea i, sobretot, amb una veu defensora dels seus interessos en instàncies comunitàries amb la qual es garanteix la seva impunitat. El poder de veto d'Hongria al Consell Europeu assegura el predomini autoritari per sobre dels esforços democratitzadors de la Unió Europea.

El primer ministre hongarès, Viktor Orbán, durant una Assemblea Política del Partit Popular Europeu (PPE), el 20 de març del 2019. Fotografia: Partit Popular Europeu

Revertir el model il·liberal?

Els Balcans occidentals han acollit exemples sòlids de lluita i resistència des de l'activisme i des de la societat civil. La cohesió ciutadana ha aconseguit a vegades fer front a la consolidació de lideratges il·liberals i autoritaris i ha demostrat el potencial del poder ciutadà davant de contextos de llibertats minvants.

La participació electoral i la rendició de comptes a les urnes, encara que els comicis quedin lluny de ser lliures i justos, poden contribuir a la canalització efectiva del descontentament polític contra l'il·liberalisme. La tímida aparició de partits verds i de tall cívic, com les plataformes de Možemo a Croàcia, Moramo a Sèrbia i Hoćemo o Naša Stranka a Bòsnia i Hercegovina, són una petita mostra dels nous corrents ideològics transversals que s'obren pas més enllà de les clivelles ètniques, nacionals o lingüístiques. El moviment Sèrbia Contra la Violència (*Srbija Protiv Nasilja*), un conglomerat de partits polítics opositors al règim del partit d'Aleksandar Vučić, va aconseguir convertir-se en la segona força més votada a les eleccions sèrbies de 2023. Malgrat quedar lluny de la formació de Vučić en escons, el moviment s'ha perfilat com la principal via d'indignació política cap al partit de govern que, després de més d'una dècada al poder, ha aconseguit infiltrar-se a pràcticament tots els estrats institucionals i socials de Sèrbia. D'altra banda, les últimes eleccions parlamentàries a Kosovo, celebrades l'any 2021 en el context d'una crisi política marcada per la pandèmia, van demostrar el poder de les urnes: el moviment progressista "Autodeterminació" (*Vetëvendosje*) aconseguia alçar-se amb una folgada victòria, fet que reverteix la tendència il·liberal dels governs precedents, vinculats amb l'autoritarisme de la vella elit política.

Un altre eix d'activitat cívica que ha generat revessos importants al model il·liberal als Balcans occidentals ha estat el dels moviments socials i les protestes. L'exemple més notori va ser la Revolució dels Colors a Macedònia l'any 2016, que va impulsar la caiguda de l'aleshores primer ministre il·liberal Nikola Gruevski. Aquest moviment, que es va dilatar durant tres mesos, va aconseguir unir diversos fronts ideològics i agendes polítiques amb l'objectiu comú de derrotar el principal partit del govern, el conservador VMRO-DPMNE. La pressió als carrers va impulsar negociacions polítiques d'alt nivell sota l'arbitratge de la Unió Europea i dels Estats Units. A finals de 2016 ja s'havien celebrat unes noves eleccions davant d'un escrutini internacional atent i, a mitjan 2017, Gruevski havia estat apartat i Zoran Zaev, líder de l'oposició socialdemòcrata, havia jurat el càrrec com a nou primer ministre.

Malgrat l'èxit considerable de la Revolució dels Colors, no tots els episodis de mobilització social als Balcans occidentals han tingut la mateixa sort: molts acaben en un pou sense fons, mentre d'altres són suprimits amb violència policial. En general, a la societat civil de la regió li manca cohesió i una agenda unificada per afrontar l'amenaça il·liberal des d'un front comú. El suport de la Unió Europea com a aliat fonamental d'aquests sectors no aconsegueix ser suficient.

Els Balcans occidentals han acollit exemples sòlids de lluita i resistència des de la societat civil i han demostrat el potencial del poder ciutadà davant de contextos de llibertats minvants

El model il·liberal es pot revertir tan aviat com es pot reprendre. És el cas de Macedònia (ja “del Nord”), on les dobles eleccions del maig de 2024 van deixar un escenari institucional similar al que imperava al país fa una dècada. El partit VMRO-DPMNE, de l'exlíder Nikola Gruevski, va assolir victòries importants tant al Parlament (43,32%) com a la presidència de l'Estat en segona volta (69,01%), i va derrotar de manera contundent el partit socialdemòcrata. S'obre així un escenari incert per a Macedònia del Nord: el nou govern abraçarà sense objeccions el llegat autoritari de Gruevski i posarà en dubte els acords diplomàtics amb Grècia i Bulgària, dues pedres angulars de la integració comunitària del país.

REFERÈNCIES

- 1 — Freedom House – Nations in Transit Methodology. [Disponible en línia](#).
- 2 — Bieber, F. (2020). *The Rise of Authoritarianism in the Western Balkans*. Londres: Palgrave Macmillan.
- 3 — Richter, S.; Wunsch, N. (2019). “Money, power, glory: the linkages between EU conditionality and state capture in the Western Balkans”. *Journal of European Public Policy* 27 (1): p. 41-62.
- 4 — Estesó Pérez, A. (2024). “A triangle of (mis)trust: Hungary's enlargement stakes in Serbia and Kosovo”. *BiEPAG Policy Analysis*: p. 1-36.
- 5 — López Domènech, B. (2024). “Orbán's illiberal ‘tentacles’ in the Western Balkans: What implications for EU enlargement?”. *EPC Discussion Paper*: p. 1-16.

Alejandro Estesó Pérez

Alejandro Estesó Pérez és investigador i analista polític especialitzat en l'espai balcànic i en la política d'ampliació europea. És investigador associat del Grup d'Estudis Jurídics i Polítics de Pristina (Kosovo) i forma part de l'equip docent del diploma Geopolítica dels Conflictes Congelats a la Universitat Complutense de Madrid. Actualment, és doctorand per la Universitat de Graz (Àustria) amb una tesi sobre pràctiques d'il·liberalisme local a Sèrbia i Kosovo, i col·labora regularment en mitjans internacionals amb articles d'anàlisi sobre la política d'ampliació europea i la política de partits als Balcans occidentals.